

IVAN DOROVSKÝ

DVOJDOMÝ TVŮRCE LOUIS ADAMIČ

Převážná většina současných českých, slovenských i dalších evropských literárních historiků přijímá biliterárnost (polyliterárnost) a dvojdomost (mnohodomost) v historii, v literatuře a umění za docela normální a přirozený jev. Je logické, že autoři, kteří vytvořili umělecká díla trvalých hodnot ve dvou (nebo dokonce v několika) jazycích, jsou dnes (nebo by objektivně měli být) v příslušných národních literárních dějinách přijímáni jako biliterární a dvojdomí autoři a jimi vytvořené dílo je (nebo by mělo být) zařazováno do dějin dvou nebo dokonce několika národních literatur a kultur. O teoretických a metodologických otázkách spjatých s meziliterárními a obecně kulturními společenstvími jsme již dříve pojednali několikrát. Svoje teoretické pojetí literárního procesu jsme doložili na konkrétních příkladech z dějin balkánských a dalších evropských i mimoevropských literatur.¹

V dějinách balkánských slovanských i neslovanských národních společenství sehrála v minulosti literatura, lidová slovesná tvorba a obecně kultura nezaměnitelnou úlohu. Neudivuje proto, že byla literatura, která by měla lidi i národní společenství duchovně sblížovat a vést k větší humanitě, ve 20. a v našem století zneužívá různými politikáři a „odborníky“ k vyvolávání nedůvěry, nevraživosti a nenávisti, ke svárům a dělením něčeho, co je nedělitelné, protože je společné dvěma nebo několika národním dějinám.

Na Balkánském poloostrově, z něhož diplomaté a politici udělali po 2. světové válce jihovýchodní Evropu nebo jej nedávno rozdělili na západní Balkán a na ostatní území atd., probíhaly v minulosti mnohé společné nebo shodné politické a obecně kulturní procesy. Ty však v žádném případě nelze hodnotit, vykládat, interpretovat na základě současných měřítek a kritérií. Zejména nemůžeme činnost a dílo literárních tvůrců jižních Slovanů i ostatních neslovanských národů Balkánu, které vznikalo v období ještě nezformovaného národa, hodnotit z dnešního národního hlediska.

¹ Dorovský, I.: Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie, Masarykova univerzita, Brno 1997. Další studie viz moje Bilbiografie, Brno 2000, a sborník Slavista s duší básníka, Brno 2005, s. 219–242.

I přesto, že např. slovinská², charvátská³ nebo makedonská⁴ a částečně též bulharská literární věda⁵ přijímá teorii o dvojdomosti a biliterárnosti, národní literární a kulturní instituce i jednotliví literární historici uvedených a dalších balkánských národů si stále ještě (přirozeně z mimoliterárních záměrů a ambic) mnohé literární tvůrce, historické události nebo umělecká díla „přisvojují“ a výhradně je řadí pouze do svých národních dějin. Jako primární považují zastaralá, národně obrozená kritéria místa narození tvůrce (náš rodák) nebo dokonce tematiku díla.

Třebaže dvojdomost (mnohodomost) není nijak geograficky vymezena, objevuje se nejčastěji mezi geneticky, jazykově a prostorově blízkými literaturami, neboť ty bývají obvykle v úzkých vzájemných vztazích. Takové byly a jsou vzájemné styky například balkánských literatur a kultur od dob cyrilometodějských po dobu nejnovější. Rozvíjely se nejčastěji v rámci meziliterárních a obecně kulturních společenství bez ohledu na tehdejší státní, národní (teprve od vzniku národních společenství v průběhu 19. a 20. století) nebo jazykové hranice. Na slovanském i neslovanském Balkáně je proto mnoho dvojdomých (mnohodomých) a biliterárních tvůrců i historických osobností, událostí a uměleckých děl, o nichž nelze říci (jak to dělali a dodnes dělají nejčastěji nacionalisté a šovinisté, kteří nepochopili logiku doby), že patří do dějin pouze jedné národní literatury a kultury. Uvedu pro ilustraci několik příkladů z dějin byzantsko-bulharských, bulharsko-makedonských, srbsko-makedonských, bulharsko-řeckých, srbsko-černohorských, charvátsko-srbských, slovinsko-charvátských, slovinsko-rakouských aj.: které literatury a kultury patřili za svého života a činnosti a které kultury patří dnes Konstantin-Cyryl a Metoděj, Grigorij Camblak (1362–1420), Rajko Žinzifov (1839–1877), Petr Petrovič Njegoš (1813–1851), Grigor Prličev (Grigorios Stavrdis, 1830–1893), Dimitr (1810–1862) a Konstantin (1830–1862) Miladinovovi, Konstantin Veliksin (1840–1896), N. S. Pikolo (Pikkolos, 1792–1865) a desítky dalších prozaiků, básníků, dramatiků i literárních historiků zejména 19. a 20. století, kteří dnes přirozeně patří dvěma nebo dokonce několika balkánským národním literaturám. Jejich výčet by nám zabral příliš mnoho místa.

Již dříve jsem při jiné příležitosti⁶ o dvojdomě chápaném a vykládaném slovinsko-americkém prozaiku, publicistu a překladateli Louisi Adamičovi (Adamic, 1898–1951) pojednal (v tomto textu budu psát jeho příjmení v jeho původní slovinské podobě Adamič, nikoli anglicky Adamic). V tomto příspěvku podrobněji rozeberu a zhodnotím některá Adamičova literární díla a pokusím se je zařadit do literárních dějin dvou národních literatur.

² Např. Slovenska izseljenska književnost 1, 2, Ljubljana 1999.

³ Kovač, Z.: Romani Zofke Kveder. In: Obdobja 21. Slovenski roman. Metode in zvrsti, Ljubljana 2003, s. 119–129.

⁴ Viz mj. sborník Stranskite vlijanija vo makedonskata literatura i kultura vo 50-te i 60-te godini, MANU, Skopje 1996, Makedonija: voprosy istorii i kulture, Skopje-Moskva 1999, studie Milana Gjurčinova aj.

⁵ Savov, G.: Pisateli na vsički nas. In: PEN Bulgaria, 6/2006, s. 19–20.

⁶ Sborník k šedesátinám prof. dr. Jaroslava Pánka, Praha 2007 (v tisku).

Dvojdomeho slovinsko-amerického tvůrce Louise Adamiče najdeme jak ve slovinských, tak také v amerických (i v některých českých) literárních slovnících a všeobecných encyklopediích. Podle literární historičky Janji Žitnikové, která patří k nejlepším slovinským znalcům Adamičova díla, představuje Louis Adamič *poseben fenomen v okviru književnosti Slovencev po svetu. Od vseh slovenskih izseljenskih piscev je v novi domovini dosegel največji literarni uspeh, vendar ne toliko zaradi umetniške vrednosti svojih del kot zaradi njihove družbeno angažirane vsebine in izvirne, nadvse učinkovite kombinacije literarnih prijemov, s katerimi je na prepričljiv način izražal svoje ideje. Za výstižné považují konstatování J. Žitnikové, že jeho díla jsou společensky angažovaná a jsou napsána originální působivou kombinací literárních postupů.⁷ Přitom ovšem autorka přiznává, že L. Adamič psal téměř výlučně anglicky. V jazyce svého nového domova napsal dvě desítky knih a více než pět set článků. Jediný podstatný argument, proč jej autorka řadí také mezi slovinské spisovatele, je to, že více než polovinu svých děl věnuje tematicce staré vlasti nebo slovinským přistěhovalcům v USA a že rovněž velmi obšírně psal o slovinské národní otázce.*

Louis Adamič si byl od samého počátku vědom, stejně např. jeho vrstevník z Egejské Makedonie Stojan Christov (1897–1995), že musí nejprve dokonale zvládnout jazyk, aby se mohl integrovat, zabydlet v novém světě, aby mohl dokonale tvořit v jazyce nového prostředí a stal se součástí jeho literárního a obecně kulturního procesu. *Jazyk jsem se učil s maniackým západem, četl jsem noviny, časopisy a knihy s touhou fanatika. Nahlas jsem četl reklamy, plakáty, názvy společností a korporací, názvy ulic a parků. A každé slovo mi otvíralo nové obzory. Začal jsem být pln amerikanismu* – napsal Stojan Christov, s nímž se L. Adamič přátelil, protože si byli blízcí osudem i geograficky blízkým místem původu.⁸ Proto by totéž mohl napsat o sobě také L. Adamič, který rovněž dobře věděl, že může proniknout do mentality Američanů a do způsobu jejich života jedině prostřednictvím dokonalé znalosti angličtiny. Dokladem toho jsou nejen jeho četné kratší texty z vojenského života, které začal uveřejňovat již od roku 1922 v časopisech (např. The Mutinner, Eyes Right aj., z nichž první dvě povídky vyšly pod pseudonymem A. Henri) a v literárních revuích (mj. Bohunks, The Enigma aj.). Jako literární historik a kritik se chtěl čtenářům představit knížkou *Robinson Jeffers: A portrait* (1929), v níž pojednal a životě a díle tohoto svérázného amerického básníka a analyzoval jeho básnické dílo.⁹

Svoje jazykové schopnosti zkusil L. Adamič nejprve také jako překladatel kratších textů ze slovanských národních literatur, které uveřejnil v amerických časopisech i v tamních slovinských krajaňských listech. Byl to významný krok

⁷ Žitnik, J.: Louis Adamič. In: Slovenska izseljenska književnost 1, 2, Ljubljana 1999, sv. 2. Severna Amerika, s. 212–213 n.

⁸ Dorovský, I.: Evropský literární proces a dvojdmost tvůrců. SPFFBU, 42, 1993, řada literární D 40, s. 121–128.

⁹ Petrič, J.: Biografija in bibliografija Louisa Adamiča. In: Moja rojstna dežela. Dinamit in Smev v džungli, Založba Borec, Ljubljana 1983. Viz též Dorovský, I.: Dva slovinští dvojdmostí tvůrci. In: sborník k šedesátinám prof. dr. Jaroslava Pánka, Praha 2007 (v tisku).

v jeho tvůrčím úsilí. Svými překlady do angličtiny zpřístupňoval díla slovanských autorů nejen americkým čtenářům, nýbrž všem anglofonním zájemcům také např. v Indii, Austrálii, na Novém Zélandě, v Africe a jinde.

Ze slovinské literatury L. Adamič překládal mj. prózy Ivana Cankara (1876–1918), Milana Pugalje (1883–1929), Zofky Kvederové (1878–1926), France Saleškého Finžgara (1871–1962), z charvátské literatury prózy Vladimira Nazora (1876–1949), Isa Velikanoviče (1869–1940), z české literatury texty Josefa Svatopluka Machara (1864–1942) aj.¹⁰ Na překlad Cankarovy novely *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907, angl. *Yerney's Justice*) si L. Adamič troufl až v roce 1926, kdy měl uveřejněno již několik vlastních článků, črt a novel. Svým sociálním obsahem novela zaujala americké čtenáře i Uptonu Sinclaira, s nímž si L. Adamič dopisoval.

Louis Adamič napsal tři díla, v nichž převládá literárně umělecká komponenta a o nichž lze říci, že se nejvíce žánrově přibližují románu. Jsou to *Laughing in the Jungle: The Autobiography of an Immigrant in America* (1932), *Grandsons: A Story of American Lives* (1935) a *Cradle of Life* (1936). O nich pojednám podrobněji. V nich lze vystopovat obdobné náměty, jaké zpracovávali v první polovině 20. století někteří jeho literární současníci ve Slovinsku. Je ostatně značně nesnadné odlišit jeho literárně umělecké prózy od publicistických článků, esejů a úvah. Prolínají se tu narativní prvky románu, autobiografie, cestopisu, historických zpráv, esejistického výkladu aj. Slovinská literární historička Jerneja Petričová, autorka monografie a několika studií o L. Adamičovi, jeho dílo někdy označuje jako *literární žurnalismus*.¹¹ Slovinská literární historie však řadí L. Adamiče k slovinským nebo k dvojdomým slovinsko-americkým tvůrcům především proto, že je to „náš rodák“ a píše o nás. Pravda ovšem je, že L. Adamič je dvojdomý slovinsko-americký tvůrce mj. také proto, že se angažoval v slovinském emigrantském hnutí.

Ve svém literárním a publicistickém díle L. Adamič chtěl vrhnout na Ameriku pohled zvenčí. Ukázat, jaká je Amerika, jaké sociální zápasy v ní probíhaly. Např. v knize *Dynamite: The Story of Class Violence in America* (1931) popisuje první stávkou za zvýšení mezd a za zkrácení pracovní doby, demonstrace v Chicagu 1868, soudní proces proti dělnickým vůdcům aj. Ukazuje, jak vidí Ameriku přistěhovalci¹², jak se s ní sžili a jak v ní žili, jak se stala také jejich Amerikou a americká kultura také jejich kulturou. L. Adamič se o tom ostatně vyzpovídal mj. v autobiografické knize *My America* (1938, *Moje Amerika*) i v románech *Grandsons: A Story of American Lives* (1935, *Vnuci: Příběhy z amerických osudů*, slovinsky *Vnuki: Zgodba iz ameriških usod*) a *Cradle of Life* (1936), které napsal mezi prvním a druhým pobytem v Jugoslávii a o nichž se ještě zmíním.

¹⁰ Viz více Petrič, J.: *Svetovi Louisa Adamiča, Cankarjeva založba*, Ljubljana 1981, s. 7–19.

¹¹ Petrič, J.: *Louis Adamic in the afterwar period: The tradition of literary journalism*, *Cross-Cultural Studies: American, Canadian and European Literatures: 1945–1985*, Ljubljana 1988, s. 409–412.

¹² Viz Adamic, L.: *Laughing in the Jungle*, Riegelsville 1932.

Již dříve však L. Adamič vydal velmi příznačnou a dokumentární autobiografickou prózu *Laughing in the Jungle: The autobiography of an Immigrant in Amerika* (1932, Smích v džungli: Autobiografie přistěhovalce v Americe, slovinsky Smeh v džungli: Avtobiografija priseljenca v Ameriki), v níž se dosti podrobně věnuje otázce nových obyvatel a na závěr podává portréty významných slovinských přistěhovalců do USA.

Svůj výklad duševních pohnutek a prožitků třetí generace přistěhovalců a také vlastních zkušeností, které tvoří jádro románu *Vnuci: Příběhy z amerických osudů*, založil L. Adamič na důkladném studiu psychologie amerických přistěhovalců. Autor se sice zdánlivě zcela přizpůsobil americké realitě, ve skutečnosti však prožil nejedno velké osobní zklamání a zůstal po celý život rozdvojenou osobností.

V značně složité struktuře románu L. Adamič vypráví (bohužel bez přesvědčivější charakterizace postav) dramatické příběhy o třech sourozencích Petru, Andym a Margaret Galeových a o jejich bratranci Jackovi jako o představitelích třetí generace přistěhovalců, kteří v americké společnosti zastupují různé společenské vrstvy. Jsou to vnuci přistěhovalce z Kraňska, který se stal obětí policejního násilí při velkých demonstracích na Haymarketu v Chicagu v roce 1868.¹³ Autorovi hrdinové zápasí především s osamělostí a pocitem méněcennosti zejména proto, že jsou vytrženi z kořenů rodného kraje a jsou zasazeni do nového prostředí, k němuž necítí téměř žádný vztah. Román je zbytečně „zahlcen“ četnými autorovými komentáři a úvahami, které narušují epický základ prózy.

Dějovou osnovu posledního Adamičova románu *Cradle of Life* (1936, Kolébka života, slovinsky Zibelka življenja) tvoří životní osudy jeho charvátského přítele malíře Maksimilijana Vanky. Jeho literární „dvojník“ Rudo Stanka, který se narodil v Záhřebu, je nemanželský syn hraběnky Zdenky a rakouského následníka trůnu Rudolfa Habsburského. Za Rakousko-Uherska dávali bohatí rodiče své nemanželské děti obvykle na výchovu do rodin v charvátském Záhoří. Také Rudo Stanka vyrůstal v chudém venkovském prostředí a poznal sociální bídu. Děj i Rudův romantický původ nám připomínají romány Charlese Dickense. O ironii, reportážnosti, sociální vyhraněnosti a kritice zjištěné společnosti se Adamič nesporně poučil ze Sinclairovy reportérské publicistiky i z jeho románů, zatímco autorův kritický vztah k degenerované aristokracii je nesporně ovlivněn některými prózami a dramaty (např. dramatem Páni Glembayové) Miroslava Krleži (1893–1981).

Adamičova *Kolébka života* má dvě základní roviny: v první z nich autor vypráví o sociálních otázkách, které se v mnohém liší od životní dráhy záhřebského malíře Vanky, druhá linie obsahuje četné prvky novoromantického historického románu.¹⁴

¹³ Žitnik, J.: Louis Adamič. In: Slovenska izseljenska književnost, 1, 2, Ljubljana 1999, s. 216.

¹⁴ Podrobnější rozbor tohoto románu i dalších Adamičových děl viz Ivo Vidan, Louis Adamič – književnik, Forum, čís.4–6, Záhřeb 1982, s. 797–812.

Louise Adamiče neustále lákalo a zneklidňovalo nevyčerpatelné téma přistěhovalců. K literárnímu ztvárnění této látky se později přímo nebo nepřímo vrátil. Po návratu z návštěvy Jugoslávie a po vydání knihy *Návrat do rodného kraje* (The Native's Return, 1934)) uspořádal přednáškové turné po Americe. Svoje články, eseje a jiné texty o soudobé Americe doplnil portréty osobností a reportážemi a vydal v nejvýznamnější knize reportáží, esejů a dokumentů *My America: 1928–1938* (1938, *Moje Amerika: 1928–1938*). Více než šest desítek obsahově různých textů svědčí o šíři Adamičových zájmů.

Americkým přistěhovalcům z různých zemí světa věnoval L. Adamič soustředěnou pozornost také v dalších letech. Sestavil dotazník, který rozeslal desítkám amerických občanů cizího původu, soustavně studoval registry přistěhovaleckých organizací a všechny získané údaje neustále upřesňoval a doplňoval. Výsledkem tohoto Adamičova nesmírného úsilí byly čtyři svazky díla *Nation of Nations*. 1. *From Many Lands* (1940, *Z různých zemí*), 2. *Two-Way Passage* (1941, *Cesta tam a zpátky*), 3. *What's Your Name?* (1942, *Jak se jmenuješ?*), 4. *My Native Land* (1943, doplnil 1945 o své články, které napsal v uvedených letech o této problematice, *Moje rodná země*).

V jednotlivých svazcích tohoto díla, které představuje soubor úvah, faktografických a krátkých vyprávění, L. Adamič pojednal o interetnických vztazích v soudobém světě, o pomoci amerických odborníků při obnově Evropy po 1. světové válce, představil sbírku anekdotických příběhů a rozebral otázku akulturace amerických přistěhovalců a s tím spojenou amerikanizaci jejich původních jmen. A v době války nezapomněl ani na pomoc pro svou „starou vlast“. Považoval za nezbytné seznámit anglofonní čtenáře se statečným zápasem jugoslávských národů proti německým, italským a bulharským okupantům, popsat mnohé dramatické osobní i rodinné osudy a podat svědectví o vypálených obcích a lidských obětech, odhalit licoměrnost emigrantské vlády v Londýně a upozornit na nutnost připojení slovinského území Přímoří a Terstu k Jugoslávii. *V poslední kapitole, píše Janja Žitniková, L. Adamič podrobně analyzoval situaci ve staré Jugoslávii, která vedla její národy k sociální revoluci.*¹⁵

Šest let (1944–50) byl L. Adamič hlavním redaktorem devíti svazků o příslušnicích jednotlivých národů, žijících v Americe, jež vyšly pod společným názvem *The Peoples of America Series* (Sbírka národů Ameriky).

Louis Adamič však byl jako pupeční šňůrou stále spojen s vlastním, slovinským (jihoslovanským) prostředím a jeho mentalitou, literaturou, kulturou i politikou. Po získání Guggenheimova stipendia v roce 1932 za obě uvedené knihy mohl navštívit Jugoslávii dvakrát (1932, 1949). Po útlé politické knížce *Struggle* (1934), v níž popsal a odsoudil kruté mučení komunistů v meziválečných jugoslávských vězeních, vydal knihu *The Native's Return* (1934, *Návrat do rodného kraje*, slovinsky *Vrnitev v rodni kraj*, 1934, 1962). V ní zachytil a odsoudil politickou a sociální situaci a pojednal o interetnických vztazích. V podstatě však jde o cestovní zápisky z různých míst tehdejší Jugoslávie. Kniha se setkala s neby-

¹⁵ Žitnik, J.: cit. dílo, s. 218.

valým ohlasem u čtenářů a zejména u kritiky. Vyšla v mnoha vydáních a překladech. Mezi prvním a druhým pobytem v Jugoslávii L. Adamič napsal román o amerických osudech *Grandsons: A Story of American Lives* (1935, Vnuci: Příběhy z amerických osudů, slovinsky Vnuki: Zgodba iz ameriških usod).

O svém druhém pobytu v nové, poválečné Jugoslávii v roce 1949 L. Adamič pojednal ve své poslední knize příznačně nazvané *The Eagle and the Roots* (posmrtně a ve zkrácené verzi 1952, Orel a kořeny, slovinsky Orel in korenine, 1970, 1981). Je to soubor autorových zápisků a dalších materiálů, které shromáždil mj. o důsledcích sporu s Informačním byrem pro Jugoslávii, o těžkých dnech a měsících, které lidé prožívali rok po přerušení veškerých politických, hospodářských a kulturních styků s tehdejšími lidově demokratickými zeměmi a se Sovětským svazem, i o životě Josipa Broze Tita. A je zcela přirozené, že se kniha setkala se zcela rozdílným ohlasem v USA a v Jugoslávii, kde nesměla slovinsky vyjít téměř dvě desetiletí.

Ve svých prózách i v desítkách publicistických textů psal Louis Adamič jako dvojdomý tvůrce o sociálních, politických a kulturních otázkách obou svých domovů. Snad právě proto je jeho kniha reportáží a uměleckých próz slovinsky příznačně nazvaná *Iz dveh domovin* (1951, Ze dvou vlastí) a jeden později slovinsky vydaný výbor z jeho literárních a publicistických textů nese název *Moja rodna dežela* (1983, Moje rodná země). Zřejmě ovšem stále platí, že nikdo není doma prorokem, a proto se některá Adamičova díla dočkala většího ohlasu nikoli v jeho *old country* nebo ve Spojených státech severoamerických, nýbrž v mnoha jiných zemích světa.

Na závěr podotýkám, že humánnost naší teze o dvojdomosti a biliterárnosti spočívá zejména v tom, že originál uměleckého díla slouží k rozvoji té národní literatury a kultury, v jejímž jazyce je napsáno, zatímco jeho překlad obohacuje jiné sociokulturní prostředí a přitom zůstává součástí národního kulturního bohatství.

